

SIMION STOILOW (1887–1961) – MATEMATICIANUL ȘI OMUL

Eufrosina OTLĂCAN¹

eufrosinaotl@gmail.com

MOTTO: *„Pe umerii personalităților de caracter
se sprijină bolta cerească a societății viitoare”*

(Vasile Pârvan)

ABSTRACT. International scientific reputation of the Romanian mathematician Simion Stoilow starts with a degree in mathematics obtained at Sorbonne University and continues with his doctoral thesis, in 1916, also in this famous University of Paris; after this he published 102 articles, 72 before 1945. These are creative scientific works in a new branch of mathematics, monographs on the theory of functions, didactical books and articles dedicated to great mathematicians, and others to explain the mathematical thinking. He delivered a large number of conferences in Western universities. Stoilow was an ambassador of Romania in Paris (1946–1948), where he facilitated the reentry into the international circuit of the Romanian values of science and improved the opinion about our country, seriously damaged after the division of Europe at the end of World War II. In our country, Stoilow was professor at the universities of Iași, Tchernautzi, Bucharest. He was also director of the Institute of Mathematics (1949–1961), member of the Romanian Academy since 1936. Professor Stoilow has used all his power for the development of mathematical research, cultural advancement of Romania and to save his colleagues and collaborators from difficult situations in which political regime pushed them.

KEYWORDS: mathematician, ambassador, topological principles, Stoilow's theorems

¹ Profesor dr. în matematici, Vice-președinte al Diviziei de Istoria Științei a Comitetul Român pentru Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române.

Academicianul Simion Stoilow și-a servit cu devotament țara și profesia, a ocrotit, cu toate mijloacele care i-au stat în putință, colegi și tineri cercetători, a contribuit în mod esențial la afirmarea internațională a școlii românești de matematică. Voi prezenta succint această mare personalitate, reliefând meritele științifice și trăsăturile sale umane.

Simion Stoilow s-a născut în București, la 2/14 septembrie 1887 și s-a stins din viață la 4 aprilie 1961. Tatăl său, colonel, participant la războiul de independență din 1877, devine general al armatei române, dar moare când fiul său avea doar 13 ani. Școala primară și liceul sunt urmate de Simion Stoilow la Craiova, orașul natal al mamei sale. În 1907 pleacă la Paris și, renunțând la gândul de a se face inginer, se înscrie la Facultatea de științe a universității Sorbona. Aici îi are profesori pe celebrii matematicieni Emile Picard, Henri Lebesgue, Emile Borel, Edouard Goursat și Jaques Hadamard. După 3 ani își ia licența în matematici. În următorii 4 ani își termină teza de doctorat, dar, din cauza războiului este concentrat în țară, ca ofițer, așa că își va trece doctoratul după 2 ani, în iunie 1916.

Teza sa de doctorat, *Sur une classe de fonctions de deux variables définies par les équations linéaires aux dérivées partielles* este publicată de Gauthier-Villars la Paris în același an 1916.

După obținerea doctoratului Stoilow se întoarce în țară și este ofițer de geniu al armatei române, activ până la sfârșitul războiului, în 1918.

Ca matematician, sub influența lucrărilor de topologie pe care le lansau Fréchet, Hausdorff, Aleksandrov, Uryson, Luzin, Borel, Lebesgue, Denjoy, Stoilow abandonează tema tezei de doctorat și desfășoară activitate de pionerat în teoria topologică a funcțiilor analitice. Lucrarea sa de sinteză, *Leçons sur les principes topologiques de la théorie des fonctions analytiques*, este tipărită în colecția „*Monographies sur la théorie des fonctions*”, Gauthier-Villars, Paris, 1938 și este deseori citată de cercetătorii domeniului.

Ca autor, Simion Stoilow are 102 titluri publicate, între care 62 conțin contribuții originale în cercetarea matematică, urmând apoi monografii, lucrări didactice, articole dedicate unor nume mari ale matematicii, precum Țițeica, Bolyai, Lobacevski, Lebesgue, S. Sanielevici, D. Pompeiu, David Emmanuel, Gh. Demetrescu, E. Borel, Alexandru Proca, sau lucrări despre gândirea matematică: axiomatica în matematica modernă, înfiniții mici. Între 1914 și până la sfârșitul celui de al doilea război mondial, Stoilow avea 72 de lucrări, aproape toate cu rezultate noi în matematici, multe dintre acestea publicate în reviste de specialitate din Franța.

Despre opera matematică a lui Simion Stoilow, Cabiria Andreian Cazacu, membru de onoare al Academiei Române, a publicat *Sur l'œuvre mathématique de Simion Stoilow* în *Lecture Notes in Mathematics*, vol. 1013, Springer-Verlag, Berlin, 1983 și volumul *Analysis and Topology*, dedicat memoriei lui Simion Stoilow, la World Scientific Publishers în 1998; iar, împreună cu academician Solomon Marcus, în 1983, volumul *Simion Stoilow*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Am selectat câteva lucrări aparținând lui Simion Stoilow, dintre cele care au avut mare impact asupra cercetării matematice ulterioare:

- *Sur les transformations continues et la topologie des fonctions analytiques*, Paris, 1928;
- *Sur la topologie des fonctions analytiques*, Bologna, 1928;
- *Du nombre des points de ramification d'une transformation intérieure sur une variété topologique à deux dimensions*, Paris 1933;
- *Sur les transformations continues des espaces topologiques*, București, 1933;
- *Sur les fonctions analytiques dont les surfaces de Riemann ont des frontières totalement discontinues*, Cluj, 1936;
- *Sur les singularités des fonctions analytiques multiformes dont la surface de Riemann a sa frontière de mesure harmonique nulle*, Timișoara, 1943;

Și, bineînțeles, lucrarea de sinteză, monografia:

- *Leçons sur les principes topologiques de la théorie des fonctions analytiques*. Professées à la Sorbonne et à l'Université de Cernăuți, 148 pag., Gauthier-Villars, Paris, 1938.

Creația științifică a lui Stoilow a impus imortalizarea numelui său în istoria științei, care citează: „teorema lui Stoilow”, „teorema de descompunere Stoilow”, „compactificarea Stoilow”, „suprafețele Iversen-Stoilow”.

„Marele aport al lui Stoilow rămâne creația sa întinsă în domeniul topologiei funcțiilor analitice” ([1], p. 69). Introducând noțiunea de *transformare interioară*, Simion Stoilow pune în evidență proprietățile structurale și calitative ale funcțiilor analitice, cu ajutorul teoriilor topologice moderne și face caracterizarea topologică a funcțiilor analitice. Caracterizarea topologică a suprafețelor riemanniene făcută de Stoilow în baza noțiunii sale de transformare interioară, prezentată la Congresul

internațional al matematicienilor în 1936, la Oslo, a lăsat o puternică impresie asupra participanților. Teoremele și noțiunile introduse de Simion Stoilow sunt frecvent citate de matematicieni străini, precum Whyburn, Ahlfors, Nevanlina, Markusevics, Kuratowski, Oikawa, Nakai, Noshiro, Morse, Hens, Jenkins, Relmke.

Chiar înainte de al doilea război mondial, între 1931 și 1937, realizările sale și sintezele din domeniul teoriei topologice a funcțiilor analitice, l-au făcut pe Simion Stoilow invitatul multor centre universitare europene. Astfel, în ianuarie 1931 ține două conferințe la Bruxelles, tratând aspectele moderne ale noțiunii de funcție; în februarie 1931 ține șase lecții la Sorbona, iar în martie, în același an, are două conferințe la Strasbourg, toate acestea fiind din domeniul proprietăților topologice ale funcțiilor analitice. În 1934, la primul Congres interbalcanic al matematicienilor, care a avut loc la Atena, Stoilow tratează subiectul *Topologia și teoria funcțiilor*. Urmează conferințele din 1937 de la universitățile din Hamburg, din Münster – Westfalia, din Amsterdam și de la Societatea matematică polonă din Lwow. În același an mai are o conferință la Sorbona și alte două la Bruxelles, iar în 1939 la Berlin.

Onorurile pe care le-a primit Simion Stoilow din străinătate sunt ilustrate și de calitatea de membru al Societății matematice franceze, de membru de onoare al Societății matematice a Belgiei, de membru în comitetul de redacție al revistei „Compositia mathematica” din Amsterdam. În 1928 a primit „Legiunea de onoare” de la francezi.

Am separat activitatea științifică a lui Simion Stoilow dinaintea anului 1945 pentru a înțelege de ce funcționarea sa ca ambasador al României la Paris, între anii 1946–1948, a fost benefică imaginii țării noastre în lumea occidentală, imagine grav avariata de urmările împărțirii Europei la sfârșitul celui de al doilea război mondial. Am mai făcut această disjuncție și pentru a se înțelege că afirmarea valorii matematicianului nu a depins de opțiunea sa politică, pe care și-a manifestat-o mult înainte de instaurarea puterii comuniste în România.

România antebelică îi recunoaște meritele, alegându-l în 1936 membru corespondent al Academiei Române. În 1945 devine membru titular. În 1934 este decorat cu „Meritul cultural pentru știință”.

Mai târziu, în 1946 Simion Stoilow va primi „Steaua României cu grad de mare ofițer”, în 1948, „Steaua RPR” clasa a II-a, după care, în 1952, „Steaua RPR” clasa I. În 1954 primește Premiul de Stat clasa I și „Ordinul

23 August” clasa a III-a. A fost membru al Comitetului de conducere al Asociației Oamenilor de Știință, afiliată la Federația Mondială a Oamenilor de Știință, dar și deputat în Marea Adunare Națională.

Participarea matematicianului Stoilow la reuniuni științifice internaționale a continuat după încheierea războiului. În timpul misiunii sale la Paris, ambasadorul României răspunde invitațiilor care îi sunt adresate. Astfel, în 1947 ține trei conferințe la Sorbona despre anumite clase de suprafețe Riemann și funcțiile care le corespund. În același an are o conferință la Facultatea de științe din Montpellier. Iar în ultimul an al misiunii sale de ambasador al României la Paris, în 1948, ia parte la al VI-lea Congres al matematicienilor polonezi, cu comunicarea *Asupra suprafețelor lui Riemann cu frontieră nulă*.

Și în anii următori, prezența sa în viața științifică internațională este considerabilă. În 1950 participă la Budapesta la primul congres al matematicienilor unguri, în 1956 la Cogresul matematicienilor austrieci și are o conferință la Institutul „Henri Poincaré” din Paris. În 1957 are 6 conferințe la Roma, conferențiază la Helsinki și Berlin, iar în 1960 la Paris, Strasbourg și Insbruk.

Grație prestației pe care Stoilow a avut-o ca ambasador la Paris în anii 1946–1948, cel puțin în cercurile culturale franceze s-a creat o atmosferă prietenească față de țara noastră. Astfel, între 16 noiembrie și 7 decembrie 1955 au loc „zilele prieteniei franco-române”, cadru în care Simion Stoilow reia contactul cu cercurile științifice și culturale franceze: organizează spectacole de gală în care actori români joacă I.L. Caragiale și M. Sadoveanu în limba franceză, se cântă muzică de Enescu, Sabin Drăgoi, Ion Dumitrescu. Iar acestea au loc în condițiile în care Asociația „France-Roumanie” nu era încă recunoscută de direcția relații culturale din Ministerul de externe francez. În această perioadă Stoilow are trei conferințe de presă la Casa ziarștilor, iar la Sorbona conferențiază despre rezultatele noii generații de matematicieni români și pledează pentru al IV-lea Congres al matematicienilor români, care va avea loc între 27 mai și 4 iunie 1956. Participarea atâtor somități ale matematicii mondiale la congresul de la București se va datora, în parte și implicării profesorului Stoilow. În 21 noiembrie 1955 este invitat la ședința Academiei de Științe din Paris, unde marele Jaques Hadamard prezintă trăsăturile esențiale ale operei științifice a lui Simion Stoilow. Activitatea didactică a lui Simion Stoilow începe imediat după reîntoarcerea sa în țară, ca doctor în matematici de la Paris

și după încheierea războiului. Docența în analiză matematică o obține în 1919 la Universitatea din Iași, iar în 1920 este numit conferențiar de algebră superioară la Facultatea de științe din Iași. În decembrie 1921 este trecut conferențiar de analiză matematică la Facultatea de științe din București, iar la 1 aprilie 1923 este numit profesor titular de teoria funcțiilor și algebră superioară la Facultatea de științe a Universității din Cernăuți, unde este și decan în anii 1925–1926 și 1932–1939. În 1939 trece profesor de analiză la Politehnica din București, ca succesor al lui Gheorghe Țițeica, iar din decembrie 1941 devine profesor la catedra de teoria funcțiilor a Universității din București, fiind succesor al lui Dimitrie Pompeiu. Din februarie 1961 și până la decesul său în 4 aprilie 1961, Simion Stoilow este profesor onorific al Universității din București.

Intervenția dură și impactul puternic pe care l-a avut personalitatea lui Simion Stoilow asupra învățământului și cercetării matematice a fost benefică, uneori chiar salvatoare, punându-și amprenta asupra a zeci de ani care au propulsat matematica românească pe culmi ale aprecierii pe toate meridianele lumii. Citez frazele cu care, în 1945, Stoilow caracteriza viața universitară din țară, punându-ne și întrebarea: de ce ne-am întors azi, în anii 2000, la această tristă situație?

„Învățământul universitar este destinat să formeze oameni de știință, adică cercetători științifici și specialiști tehnicieni în ramurile de activitate intelectuală. Din nefericire, la noi calitatea de intelectual a ajuns treptat să se confunde cu aceea de posesor al unei diplome de licență, iar aceea de om de știință cu posesia unei diplome de doctorat”. Citatul este din interviul pe care i l-a luat profesorului Stoilow ziarul „Semnalul” ([2], pp. 252–253).

O susținută activitate științifică și de îndrumare, coordonare, susținere a cercetării matematice și a matematicienilor, o depune profesorul Simion Stoilow la Institutul de Matematică al Academiei Române, institut care astăzi îi poartă numele.

Lui Simion Stoilow i se recunoaște meritul de a fi creat Școala românească de teoria funcțiilor. Începuturile se consideră a fi la 1950, anul înființării seminarului științific la Institutul de Matematică al Academiei Române.

În legătură cu poziția de director al Institutului de Matematică, vom vorbi și despre virtuțile de OM ale profesorului Simion Stoilow, cele prezentate mai jos având două surse: pe de o parte cartea „*Simion Stoilow*”, citată mai sus, [2], iar pe de altă parte, cartea de amintiri ale secretarei

Institutului de matematică, semnată D. Nistor Teodosiu, intitulată „*Poveste la Institutul de matematică*” [4].

Din mărturiile încredințate tiparului de doamna „Luiza”, în calitatea sa de secretară a Institutului de matematică, încă de la înființarea acestuia în 1949, citez: „Domnul profesor Stoilow este prezent zilnic la institut. Domnia Sa ne aduce siguranță, încredere [...] institutul este ocrotit de domnul profesor Stoilow, fiind o enclavă în care ne simțim în siguranță, unde nu are ce căuta influența partidului, dar care are un cuvânt greu de spus pentru buna desfășurare a cercetării matematice. Domnul profesor Stoilow are ca principală preocupare promovarea și apărarea tinerilor cercetători care constituie viitorul în rezolvarea temelor impuse de institut” ([4], p. 54).

Intervenția profesorului Stoilow la organele superioare de partid și de stat le salvează situația profesională și uneori chiar vitală, matematicienilor N. Ciorănescu, Petru Caraman, Liviu Solomon, Ion Cernătescu, Dan Barbilian, Victor Vâlcovici. Presiunea politică era atât de mare, încât se cerea înlăturarea din învățământ și cercetare a acestor vârfuri ale științei românești și se mergea până la amenințarea cu desființarea institutului. Profesorul Stoilow iese învingător, salvându-și colegii și cu aceasta știința românească. Iar corectitudinea, omenia, spiritul de dreptate, îl determină pe directorul Institutului de matematică să-și folosească cu dârzenie influența și să păstreze în rândul personalului administrativ persoane de mare valoare intelectuală, care ar fi fost strivite de tăvălugul politic. Cartea „*Poveste la Institutul de matematică*” descrie situațiile dramatice ale doamnelor Adalgiza Popovici, Olga Dumitrecu, Ioana Stănculescu. Preiau din textul acestei cărți ([4], pag. 147): „Profesorul Stoilow are o înaltă distincție intelectuală și o privire plină de blândețe, care te înconjoară luându-te sub înalta sa protecție. În fața personalității sale, toate se află sub semnul păcii și al buneîntelegeri”.

Ca deputat în MAN, din partea circumscripției electorale Dorobanți – București, autorii C. Andreian Cazacu și S. Marcus observă, studiind arhiva personală a lui Simion Stoilow, solitudinea deputatului față de dorințele electoratului: urmărea personal desfășurarea lucrărilor de construcții, de canalizare, pavarea străzilor, amenajarea spațiilor verzi, rețeaua comercială, extinderea claselor la licee, creșterea numărului de elevi, făcea memorii și intervenții la forurile în cauză pentru problemele ridicate de cetățeni. În schimb, niciodată Simion Stoilow – academician, deputat în MAN,

fost ambasador, fost rector al Universității din București și fost decan al Facultății de matematică și fizică, nu s-a prevalat de nici una dintre aceste situații și relații pentru a rezolva o problemă personală sau a dobândi vreun avantaj: „Acesta era Stoilow”.

În 1983, C. Andreian Cazacu și S. Marcus scriau: „Stoilow s-a preocupat intens și într-o bună măsură a reușit să-i apere pe unii oameni de știință de anumite excese și abuzuri ale acelei perioade atât de contradictorii din anii care au urmat celui de al doilea război mondial. A știut să lupte contra tuturor fenomenelor de demagogie care, prevalându-se de unele lozinci ale momentului, promovau incompetența și nonvaloarea”. Și, aceiași autori: ([2], pag. 39): „Filtrate printr-o cultură superioară, trasăturile psihice și morale ale mamei sale au devenit la Stoilow concretizarea unei probități și rectitudini care-l situează printre cele mai de seamă conștiințe morale ale întregii noastre istorii de după primul război mondial”.

Și, revenind acum la moștenirea lăsată de Simion Stoilow – matematicianul, mai citez din cartea celor doi iluștri matematicieni: „Seminarul științific înființat de Stoilow la Institutul de matematică este în continuare viu, datorită acestor elevi ai săi și datorită elevilor elevilor săi. Mari specialiști ai teoriei funcțiilor, ca R. Nevanlina și L.V. Ahlfors, au elogiat activitatea românească în acest domeniu iar unul dintre ei a numit Bucureștiul capitala mondială a teoriei funcțiilor de variabilă complexă. De asemenea, un seminar româno-finlandez, care are loc periodic, continuă tradiția de colaborare statornică de profesorul Stoilow cu matematicienii finlandezi”.

Așa cum scria Grigore C. Moisil în 1971: „Stoilow nu și-a închipuit niciodată că e conducătorul matematicii românești. Și fiind că nu și-a închipuit, a fost” ([2], pag. 185).

În 1993, Mihai Drăgănescu se referea la perioada 1964–1974 pentru Academia Română, perioadă care „a fost, în general, o perioadă marcată de un anumit reviriment național și cultural [...] sub o supraveghere atentă sub care era permis totuși un anumit dialog cu puterea” ([3], p. 159). Totuși, trebuie să menționăm că lupta pentru normalitate, bătălia cu Puterea pentru ca știința și cultura să poată dăinui, fusese începută de acad. Simion Stoilow, care realizase independența cercetării matematice la unul dintre institutele Academiei Române, unde făcuse să existe o bibliotecă bine înzestrată, relații științifice cu lumea liberă și impusese respect față de creatorii domeniului.

Bibliografie

- [1] G. Șt. Andonie, *Istoria Matematicii în România*, vol. 2, Editura Științifică, București, 1966, pp. 60–79
- [2] C. Andreian Cazacu și S. Marcus, *Simion Stoilow*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
- [3] M. Drăgănescu, *Eseuri*, Editura Academiei Române, 1993
- [4] D. Nistor Teodosiu, *Poveste la Institutul de Matematică*, Editura Curtea Veche, București, 2008.